

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

ГОШОВСЬКА ОЛЬГА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 159.923.2 (043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ У СТРУКТУРІ
САМОПРИЙНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Луцьк-2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор
Вірна Жанна Петрівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, декан факультету психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, доцент
Батраченко Іван Георгійович, Дніпропетровський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти, завідувач кафедри
педагогіки та психології;

кандидат психологічних наук
Карпенко Євген Володимирович, Львівський державний
університет внутрішніх справ, доцент кафедри практичної
психології.

Захист відбудеться «22» листопада 2013 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: вул. Потапова, 9, м. Луцьк, 43021.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30а, м. Луцьк, 43021.

Автореферат розісланий «22» жовтня 2013 р.

**В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

Федотова Т. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У контексті кардинальних змін суспільної свідомості в нашій державі відбуваються складні трансформаційні процеси, які призводять до виникнення численних соціально-психологічних парадоксів та їх особистісних модифікацій. Реальністю постають психологічні розлади міжособистісних взаємин, причиною яких досить часто виступають труднощі взаєморозуміння, брак толерантності, надмірний рівень агресивності і конфліктності. Значна кількість людей у кризових ситуаціях обирає найтипівішою тактикою поведінки активне задіяння психологічного захисту. Психозахист особистості розглядається як спеціальна регулятивна система стабілізації, що спрямована на усунення або зведення до мінімуму почуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту. Основна функція психологічного захисту проявляється у відмежуванні сфери свідомості від негативних, травмівних переживань.

Різномічне вивчення психозахисту як потужного неусвідомлюваного механізму регуляції поведінки й діяльності людини здійснено в дослідженнях Ф. Бассіна, О. Богомолова, Ф. Василюка, Л. Вассермана, В. Ветюгова, Н. Грановської, Р. Гребеннікова, О. Доценко, Є. Карпенка, С. Ключникова, О. Романової, Л. Субботіної, Г. Тарта, В. Штроо, Т. Яценко та ін. Усталеною науковою традицією є розгляд психозахисних механізмів як компенсаторно-приспосувальних способів регуляції особистості в загальній структурі її психічної адаптації до мікро- і макродовкілля. Загалом, дія захисних механізмів проявляється в несвідомому (або усвідомленому) перетворенні суб'єктивно значущої інформації з метою зниження нервово-психічної напруги, підтримки інтрапсихічної стійкості й опірності стресам або іншим втручанням у психопростір особистості, тому одним із найважливіших їхніх функціональних призначень є запобігання дезорганізації психічної діяльності.

Розвиток системних параметрів психозахисту відбувається в загальному контексті усвідомлення та самоусвідомлення людиною власної життєдіяльності й забезпечує можливість збереження її психосоціального здоров'я. Самоприйняття особистості, презентуючи емоційно-оцінний, когнітивний та поведінковий компоненти Я-концепції, виражається в її позитивному ставленні до самої себе, в прийнятті себе й у визнанні власної індивідуальної та соціальної цінності, яка формується упродовж онтогенезу на основі взаємовпливу різних чинників і забезпечує гармонію внутрішнього світу й ефективну інтеграцію в соціум. У дослідженнях низки вчених (М. Алексеева, Л. Божович, Ж. Вірна, В. Давидов, С. Максименко, О. Насонова, А. Рое, М. Сігельман, В. Столін, П. Чамата та ін.) прямо або опосередковано розглядається феномен самоприйняття як один з основних компонентів самосвідомості. Водночас окремого фундаментального вивчення ролі психозахисту у процесі самоприйняття особистості не здійснювалося.

Отож актуальність дисертації обґрунтовується тим, що поглибленого дослідження потребують недостатньо вивчені складні *проблеми взаємозалежності самоприйняття особистості та специфіки її психологічного захисту*. Окресленій тематиці притаманні як недостатність емпіричних даних про особливості перебігу і взаємозалежності цих феноменів, так і брак їхнього теоретичного узагальнення та концептуалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, здійснене в межах науково-дослідної теми «Методологія і практика дослідження особистості» та є складовою комплексної державної теми «Психологія професіоналізму особистості: технології професійного самозбереження в практиці» (№ державної реєстрації 0113U002217).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 27.01.2011 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні НАПН України (протокол № 3 від 27.03.2012 р.).

Мета дослідження – виявлення змістових структурно-функціональних особливостей психозахисту людини у процесі її самоприйняття.

Відповідно до мети визначено такі **задачі дослідження**:

1. Проаналізувати і систематизувати основні теоретико-методологічні підходи в дослідженні сутності і структурно-функціональних особливостей психологічного захисту людини в контексті розвитку її самоприйняття.
2. Здійснити емпіричне вивчення психологічної специфіки взаємозалежності самоприйняття і психозахисту особистості.
3. Побудувати генетично-психологічну модель психозахисного самоприйняття особистості.
4. Розробити й апробувати розвивальну програму формування оптимального психозахисту в процесі позитивного особистісного самоприйняття.

Об'єктом дослідження є психологічний захист особистості у процесі її самоусвідомлення.

Предмет дослідження – психологічний захист у структурі особистісного самоприйняття.

Теоретико-методологічна база дослідження. Історико-психологічний аналіз наукових уявлень, понять, теорій, концепцій і шкіл психологічного захисту в різних напрямках психологічної науки здійснювався на основі загальнонаукових принципів детермінізму, об'єктивності, діалектики, компаративізму, історизму, генезису та ін. (Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко, П. Чамата та ін.). Дослідження психозахисного самоприйняття особистості спиралося на методологічні принципи системності, цілісності та ієрархічності психіки людини (Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Леонт'єв, Г. Костюк, С. Максименко, В. Столін та ін.). Безпосередній аналітичний підхід до феномену психологічного захисту відбувався на базі наукових концепцій психологічного захисту: психоаналітичної (З. Фройд, А. Фройд, Р.Грінсон та ін.), гуманістичної (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та ін.), структурної (R. Plutchik, H. Kellermann, H.R. Conte), сучасних теоретико-емпіричних досліджень психологічного захисту (О. Богомоллов, Ф. Василюк, В. Ветюгов, Т. Виставкіна, О. Власова, Р. Грановська, Л. Гребенніков, О. Доценко, Н. Калініна, В. Каменська, Є. Карпенко, Т. Колосова, А. Котьонова, О. Лясина, І. Нікольська, О. Романова, Н. Скиба, Л. Субботіна, Т. Тулупьєва, Т. Яценко та ін.).

Для виконання поставлених завдань були використані такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз і узагальнення наукових даних із проблеми психологічного захисту та самоприйняття особистості, синтез, порівняння; *емпіричні* – (констатувальний та формувальний експеримент): спостереження, бесіда, анкетування, тестування («Індекс життєвого стилю (Life Style Index)» (Р. Плутчик), «Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту» (В. Бойко), «Шкала самоповаги» (М. Розенберг), «Тест-опитувальник самоставлення» (В. Столін, Л. Пантелеев); «Тест самоакцептації підлітків і сприймання батьківських установок стосовно них» (М. Алексеєва, О. Насонова), «Q-сортування» (В. Стефенсон), «Метод багатоаспектної квантифікації міжособистісних взаємин» (Т. Лірі), «Діагностика особистісної тривожності» (А. Прихожан), «Методика діагностики особистісної тривожності» (Ч. Спілбергер, Ю. Ханін)). Для вивчення знакових фактів біографії досліджуваних нами була розроблена і проведена авторська анкета «Моє дитинство»; *методи статистичної обробки отриманих даних* (порівняння середніх величин та статистичний аналіз тенденцій, факторний і дисперсійний аналіз). Статистична обробка даних та графічна презентація результатів проводилася за допомогою програмного продукту STATISTICA 6.0.

Організація та експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота проводилася в три етапи упродовж 2010-2013 рр. на базі низки загальноосвітніх шкіл, спеціалізованої школи-інтернату й університету.

На *першому етапі* (2010-2011 рр.) – *організаційно-прогностичному й змістовно-процесуальному* – вивчався стан проблеми та її висвітлення у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, психолого-педагогічній практиці, опрацьовувався понятійний апарат дослідження, визначалися методологічні засади дисертації, сформульовано припущення, проведено пілотажне дослідження, розроблялися вихідні позиції та програма емпіричного констатувального дослідження.

На *другому етапі* (2011-2012 рр.) – *констатувально-функціональному й аналітично-конкретизуючому* – було проведено констатувальний експеримент, здійснена кількісна обробка та якісна інтерпретація отриманих даних, узагальнено результати, скоординована програма

дослідження, складена програма формувального експерименту.

На третьому етапі (2012-2013 рр.) – концептуально-узагальнюючому – було розроблено генетично-психологічну модель психозахисного самоприйняття особистості, розроблено й апробовано розвивальну програму формування оптимального психозахисту в процесі позитивного особистісного самоприйняття, проведено формувальний експеримент, здійснено систематизацію та узагальнення результатів дослідження, їх концептуально-теоретичне обґрунтування та формулювання висновків.

Гетерогенну вибірку склали: 126 підлітків (ЗОШ I-III ступенів № 20 м. Луцька (n=73) та ЗОШ спеціалізована школа-інтернат I-III ступенів для дітей зі зниженим зором смт. Нагуєвичі Дрогобицького району Львівської області (n=53)); 284 студенти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (студенти стаціонару (n=157) та студенти заочної форми навчання (n=127)).

Наукова новизна одержаних результатів полягають у тому, що:

вперше визначено зміст і структуру процесу психозахисного самоприйняття як активності особистості, що спрямована на усвідомлення об'єкта власного Я та прийняття його на рівні збереження екзистенційної суб'єктності;

поглиблено наукові уявлення про найістотніші показники розвитку психозахисту підлітків в структурі їхнього самоприйняття, що проявляються як конформно-тривожна регресія, самооцінно-тривожне заміщення, амбівалентно-нонконформне заперечення, песимістично-агресивна проекція та інтегрально-самоакцептивне витіснення;

дістала подальшого розвитку проблема вивчення психологічних особливостей функціонування механізмів психозахисту та специфіки їхнього задіяння підлітками із загальноосвітньої школи й неповносправними підлітками – вихованцями спеціалізованої школи-інтернату. Встановлено, що досліджувані обох груп найактивніше застосовують уникнення та агресію, однак неповносправні підлітки частіше прагнуть уникати й рідше застосовують агресивний самозахист, ніж їхні однолітки;

виявлено особливості рангової структуризації механізмів психозахисту в сучасних студентів, результати якої засвідчують, що вікове дозрівання і соціальне становлення призводять до когнітивізації особистісного психозахисту й самоприйняття;

уточнено значення впливу травматичних переживань дитинства на специфіку застосування психологічного захисту дорослими, зокрема констатовано, що отримані в дитинстві різноманітні деструктивно-агресивні та психоемоційні травми істотно впливають на процес формування психозахисного самоприйняття особистості.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що апробований у дослідженні методичний інструментарій може стати основою для вивчення специфіки психозахисту і самоприйняття особистості. Отримані результати дослідження можуть слугувати передумовою обґрунтування психопрофілактичної, психоконсультативної та психокорекційної діяльності практикуючих психологів, соціальних педагогів, учителів, вихователів з метою забезпечення розвитку позитивного самоприйняття в дітей та оптимального використання ними різноманітних механізмів психологічного захисту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційної роботи були апробовані на: **міжнародних науково-практичних конференціях:** «Проблема аутизму і шляхи її вирішення» (Луцьк, 2010), «Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства» (Київ, 2010), «Психологія сьогодні: взгляд сучасного студента» (Брест, Беларусь, 2011), «Молода наука Волині: Пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2011, 2012, 2013), «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 2011), «Актуальні проблеми сучасної психології» (Луцьк, 2011), «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів ХХІ ст.» (Чернівці, 2011), «Психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти: проблеми, здобутки, перспективи» (Луцьк, 2011), «Гене́за буття особистості» (Київ, 2011), «Социально-педагогическая и медико-

психологическая поддержка развития личности в онтогенезе» (Брест, Беларусь, 2012), «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 2012), «Інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку» (Запоріжжя, 2012), «Психологічні аспекти національної безпеки» (Львів, 2012), «Психогенеза особистості: норма і девіація (турбота про дітей з порушеннями: багаторівневий підхід)» (Луцьк, 2012), «Aktualne problemy w wspolczesnej nauki» (Warszawa, 2013); **всеукраїнських науково-практичних конференціях**: «Перші Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2010), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Хмельницький, 2011), «Звільнення від залежностей, або «Школа успішного вибору»» (Луцьк, 2012), «Психологічні проблеми сучасності» (Львів, 2012), «Особистість в екстремальних умовах» (Львів, 2012), «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2013); **науково-практичних семінарах з міжнародною участю**: «Феноменологія депривації: психолого-педагогічний і теоретико-прикладний дискурс» (Луцьк, 2011, 2012, 2013), «Нейрообразотворча діяльність та системний підхід в арт-терапії» (Луцьк, 2011); **всеукраїнських науково-практичних семінарах** «Актуальні проблеми практичної психології» (Глухів, 2012), «Актуальні проблеми та особливості діяльності психолога в закладах освіти» (Умань, 2013); **науково-практичних семінарах**: «Депривація та вікові кризи особистості: базові симптомокомплекси» (Луцьк, 2011), «Вікові кризи в контексті психогенези особистості» (Луцьк, 2012); «Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні» (Луцьк, 2011, 2012); засіданнях професорської ради, кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Основні результати дослідження **впроваджено** у діяльність Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 4/2621 від 11.07.2013 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 1016 від 30.04.2013 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 1309 від 30.05.2013 р.), Луцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20 Луцької міської ради Волинської області (довідка № 172/01-22 від 31.05.2013 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи відображено в 21 одноосібній публікації, з яких 7 статей – у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 14 – у збірниках матеріалів наукових конференцій і семінарів.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (230 найменувань, з них – 30 іноземною мовою), додатків (24 сторінки). Загальний обсяг дисертації – 219 сторінок, з них основного тексту – 171 сторінка. Робота містить 4 таблиці, 26 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його предмет, об'єкт та методологічні засади, сформульовано мету й основні задачі роботи, розкрито наукову новизну та практичну значущість, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дослідження в практику, подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні основи вивчення феномену психологічного захисту особистості у контексті її самоприйняття**» здійснено аналіз проблеми психологічного захисту особистості як предмету наукової рефлексії у психологічній науці, проаналізовано змістово-функціональне наповнення терміну «психологічний захист», розкрито диференціацію та сутнісну специфіку механізмів психологічного захисту особистості, проаналізовано феномен самоприйняття особистості, розкрито структурно-функціональні особливості психозахисту в процесі самоприйняття людини, зокрема висвітлено генезу психозахисної поведінки особистості в нормі та при неповносправності.

На підставі аналітичних узагальнень нами виокремлено два основні вектори у трактуванні змістово-функціональної суті психологічного захисту: 1) психозахист є нормальним, повсякденно працюючим механізмом людської свідомості, що здатний запобігти дезорганізації поведінки, яка

настає не лише при зіткненні свідомого і несвідомого, але й у випадку протистояння між цілком усвідомлюваними настановами, а також має величезне значення для зняття психоемоційної напруги в душевному житті людини (Ф. Бассін, Б. Зейгарник, А. Налчаджян, О. Соколова, В. М'ягер та ін.); 2) психологічний захист є однозначно непродуктивним, шкідливим засобом вирішення внутрішнього або зовнішнього конфлікту й обмежує оптимальний розвиток особистості, її власну активність, персоналізацію, якісний вихід на новий рівень регуляції та взаємодії зі світом (Ф. Василюк, Е. Кіршбаум, В. Роттенберг, І. Стойков, В. Ташликов та ін.).

Зважаючи на таку багатогранність розуміння психозахисту в сучасній науці, ми дотримуємося класичного визначення психологічного захисту як сукупності несвідомих психічних процесів, які забезпечують охорону психіки особистості від небезпечних негативних та деструктивних дій внутрішньо-психічних і зовнішніх імпульсів. Слід відзначити, що психологічний захист – це особлива форма підсвідомої психічної активності, яка дає змогу полегшити хоча б на деякий час конфлікт та зняти напругу, а в конкретних ситуаціях так змінити смисл подій і переживань, щоб не завдати травми уявленню про себе.

Загалом, розуміння психологічного захисту особистості можна звести до таких положень: 1) психозахист – психічна діяльність, спрямована на спонтанну мимовільну ліквідацію наслідків психічної травми; 2) способи переробки інформації в мозку, які блокують загрозову інформацію; 3) механізм адаптивної перебудови сприймання й оцінки, коли особистість не може адекватно оцінити почуття занепокоєння, зумовлене внутрішнім або зовнішнім конфліктом, і не може впоратися зі стресом; 4) психозахист є лише фільтром свідомості; 5) способи репрезентації спотвореного сенсу; 6) пасивно-оборонні форми реагування в патогенній або екстремальній життєвій ситуації; 7) механізми, що підтримують цілісність свідомості; 8) динаміка системи настановлень особистості при конфлікті цінностей чи настановлень; 9) механізм компенсації психічної (і/або фізичної) недостатності тощо.

Психозахисні механізми ніби оберігають усвідомлення особистістю різних негативних емоційних переживань, сприяють збереженню психологічного гомеостазу, стабільності, вирішенню внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів та проявляються на несвідомому, підсвідомому й усвідомленому рівнях. Психозахист виступає потужним симбіозом найрізноманітніших засобів і механізмів оборони власного Я, що є еволюційно набутими упродовж онтогенезу й забезпечують «конгруентність» із широким природним і соціальним довкіллям.

Здебільшого виділяють такі механізми психозахисту: витіснення, проєкція, заміщення, заперечення, раціоналізація, регресія, компенсація, реактивне утворення.

На підставі аналізу багатьох досліджень у сфері самосвідомості і прийняття власної самості особистості (М. Алексеева, Л. Божович, С. Максименко, А. Рое, М. Сігельман, В. Столін, П. Чамата та ін.) ми вважаємо, що *самоприйняття включає емоційно-оцінний, когнітивний та поведінковий компоненти Я-концепції, що виражаються в позитивному ставленні людини до себе, в прийнятті себе й у визнанні власної індивідуальної та соціальної цінності, яка формується в онтогенезі особистості на основі взаємовпливу різних чинників, забезпечує гармонію її внутрішнього світу й ефективну інтеграцію на рівні мікро- і макродовкілля. Ми вибудували змістово-функціональний понятійний ланцюг самоприйняття, який передбачає тісну взаємодію саморозуміння й самоакцептації, неконгруентне становлення яких призводить до розладнаного прийняття власної самості й застосування надмірної кількості психозахисних тактик і стратегій. Спотворення самоприйняття особистості внаслідок некритичного засвоєння оцінок інших призводить до когнітивно-емоційного дисбалансу та стимулює надмірне залучення механізмів психозахисту.*

У другому розділі «**Емпіричне дослідження специфіки психозахисту й самоприйняття особистості**» розкрито організаційно-методичні засади емпіричного дослідження, висвітлено результати емпіричного вивчення психологічних особливостей взаємозалежності самоприйняття і психозахисту особистості, здійснено порівняльний аналіз результатів виконання експериментальних завдань підлітками із загальноосвітньої школи та неповносправними підлітками зі спеціалізованої школи-інтернату, наведено результати експериментального

дослідження травматичних переживань дитинства та специфіки застосування психологічного захисту дорослими, презентовано результати рангової структуризації механізмів психозахисту в сучасних студентів.

З базових положень здійсненого теоретичного вивчення специфіки прояву психологічного захисту у структурі самоприйняття особистості нами було вичленувано одне із ключових тверджень, піддане поглибленому емпіричному аналізу, згідно з яким *на етапі підлітковості інтенсивно проявляється, усталюється, застосовується і розвивається така особливість самосвідомості, як активна й тісна взаємодія самоприйняття і психозахисту.*

Внаслідок емпіричного вивчення психологічних особливостей взаємозалежності самоприйняття і психозахисту особистості завдяки поліфакторному аналізу виокремилося дванадцять факторів, з яких було вичленувано п'ять основних, на які припало найбільше семантичне навантаження та в яких зосередилися найістотніші показники – своєрідні індикатори психозахисту і самоприйняття досліджуваних.

У першому факторі, що названий **«конформно-тривожна регресія»** (24,3 % від загальної дисперсії) виділилися такі показники: «регресія», «міжособистісна тривожність», «уникнення», «добросердечність – несамостійність – конформність», «авторитарна гіперсоціалізація», «знехтуваність», «занедбаність», «довірливість – послухність – залежність», «замкнутість» та зі знаком «←→» «любов», «опіка», «комунікативність».

До другого фактора, що умовно названий нами **«самооцінно-тривожне заміщення»** (20,8 % від загальної дисперсії), увійшли такі показники: «маленький невдаха», «заміщення», «миролюбство», «самооцінна тривожність», «високий рівень самоповаги», «високий рівень тривожності», «залежність» та зі знаком «←→» «акцептація», «низький рівень тривожності», «глобальне самоставлення».

Третій фактор, що названий **«амбівалентно-нонконформне заперечення»**, (внесок у сумарну дисперсію – 15,9 %) увібрав такі показники: «впевненість – самовпевненість – самозакоханість», «скептицизм – упертість – негативізм», «заперечення» та зі знаком «←→» «самозвинувачення», «поступливість – боязкість – пасивна покора».

Показниками четвертого фактора (**«песимістично-агресивна проєкція»**) (8,9% від загальної дисперсії) були: «низький рівень самоповаги», «агресія», «проєкція», «комунікативність», «лідерство – владність – деспотизм», та зі знаком «←→» «прийняття боротьби».

До п'ятого фактора за умовною назвою **«інтегрально-самоакцептивне витіснення»** (6,1% від загальної дисперсії) увійшли «загальна самоакцептація», «прийняття зовнішності», «витіснення», «інтегральний образ Я» та зі знаком «←→» «низький рівень самоповаги», «самоінтерес».

Унаслідок інтерпретації отриманих результатів можна стверджувати, що досліджувані обох груп – підлітки із загальноосвітньої школи та неповносправні підлітки зі спеціалізованої школи-інтернату мають істотні проблеми й ускладнення із самоприйняттям і демонструють досить інтенсивний психозахист.

Також ми здійснили емпіричне вивчення взаємозв'язку між пережитими в дитинстві психотравмами й особливостями застосування психологічного захисту вже в дорослому віці, зокрема у процесі самоприйняття. В дослідженні взяли участь 96 осіб віком від 21 року до 25 років (54 жінки і 42 чоловіки). Результати дослідження дали підстави стверджувати, що отримані в дитинстві різноманітні деприваційні деструктивно-агресивні та психоемоційні травми істотно впливають на процес формування самосвідомості особистості. Вони різною мірою супроводжують онтогенез і проявляються у надто частому застосуванні вже дорослою людиною психозахисних механізмів порівняно з умовною нормою, а також ускладнено позначаються на успішності її самоприйняття.

На репрезентативній гетерогенній вибірці досліджуваних (n=284) (студенти 1-5 курсів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки) завдяки процедурі рангування було здійснено маркування частотності використання та надання студентами переваги певним механізмам психозахисту. Досліджуваними були 157 студентів стаціонарної форми навчання та 127 студентів-заочників.

Результати рангування студентами механізмів психологічного захисту (за класифікацією Р. Плутчика) такі: 1) *студенти денної форми навчання*: 1. Витіснення – 33 %; 2. Раціоналізація – 17 %; 3. Реактивне утворення – 14 %; 4. Заперечення – 12%; 5. Регресія – 8 %; 6. Проекція – 7 %; 7. Компенсація – 5 %; 8. Заміщення – 4 %; 2) *студенти заочної форми навчання*: 1. Заперечення – 21 %; 2. Заміщення – 18 %; 3. Компенсація – 17 %; 4. Витіснення – 14 %; 5. Регресія – 13 %; 6. Проекція – 7 %; 7. Раціоналізація – 6 %; 8. Реактивне утворення – 4 %.

Результати рангування студентами механізмів психологічного захисту (за класифікацією Н. Мак-Вільямс (первинні захисні механізми)) такі: 1) *студенти денної форми навчання*: 1. Примітивна ізоляція – 21 %; 2. Заперечення – 16 %; 3. Примітивна ідеалізація – 12 %; 4. Соматизація або Конверсія – 11 %; 5. Інтроекція – 9 %; 6. Проектна ідентифікація – 9 %; 7. Проекція – 8 %; 8. Дисоціація – 6 %; 9. Розщеплення Его – 4 %; 10. Всемогутній контроль – 4 %; 2) *студенти заочної форми навчання*: 1. Заперечення – 19 %; 2. Соматизація або Конверсія – 16 %; 3. Дисоціація – 14 %; 4. Примітивна ідеалізація – 11 %; 5. Інтроекція – 10 %; 6. Проекція – 8 %; 7. Проектна ідентифікація – 8 %; 8. Примітивна ізоляція – 6 %; 9. Всемогутній контроль – 4 %; 10. Розщеплення Его – 4 %.

Не абсолютизуючи ролі переживань раннього дитинства для подальшого онто- і соціогенезу людини, потрібно констатувати, що багато в чому вони мають вагоме і первинне значення для розвитку особистості, інтерпретації нею минулого життєвого досвіду, особливо у кризових, конфліктних або фрустраційних ситуаціях.

У третьому розділі «**Концептуальні засади формування психозахисного самоприйняття особистості**» запропоновано основні положення генетично-психологічної концепції психозахисного самоприйняття особистості, зокрема висвітлено розроблену нами генетично-психологічну модель психозахисного самоприйняття особистості, наведено розвивальну психолого-педагогічну програму формування психозахисту у процесі позитивного особистісного самоприйняття, обґрунтовано організацію та зміст програми формувального експерименту, відображено аналіз результатів розвитку механізмів психологічного захисту і самоприйняття особистості.

Побудова концептуальної генетично-психологічної моделі психозахисного самоприйняття особистості відбувалася з урахуванням теоретико-методологічних позицій, згідно з якими в сучасній психологічній науці виокремлюється тенденція вирішення проблеми психологічної захищеності особистості, яка базується на вивченні розвитку продуктивних станів психіки, пов'язаних з активізацією самосвідомості, творчістю як осягненням когнітивно-евристичних інсайтів, генезисним саморухом та самоздійсненням, пошуком сенсу життя (втраченого, ненабутого, нового), моральними шуканнями тощо (Р. Арцишевський, І. Батраченко, Ж. Вірна, С. Максименко, А. Маслоу, Р. Павелків, В. Франкл та ін.).

За базовий було взято один з найважливіших принципів експериментально-генетичного методу, розробленого С. Максименком, *принцип аналізу за одиницями* (вичленування вихідного суперечного відношення, що породжує клас явищ як ціле). Головне завдання принципу полягає у виділенні цілісних рис і моментів кожного психологічного явища, які зберігають сутність цілого. Дотримуючись такого постулату, вважаємо, що *перша умовна одиниця «психологічний захист» як*

несвідома і/або свідомі поведінка людини, спрямована на збереження своєї цілісності, вступаючи у суперечливі відношення з внутрішніми і зовнішніми чинниками, активно потребує на рівні об'єктивних і суб'єктивних інтенцій тісної змістово-функціональної кореляційної взаємозалежності з іншою одиницею – «самоприйняття» як системою дій людини, спрямованих на прийняття і збереження власної самості. Внаслідок виділення і синтезу цілісних параметрів, характеристик, властивостей кожного з обох названих психологічних явищ («психологічний захист» – «самоприйняття») виникають усі підстави стверджувати про існування в людини психозахисного самоприйняття. Психологічний захист «вмонтовується» у структуру самоприйняття, стаючи одним із найважливіших засобів його творення і функціонування. Відповідним чином процес самоприйняття людини супроводжується застосуванням механізмів психологічного захисту. Отож «загальне ціле» – самосвідомість людини (звичайно, з

урахуванням таких компонентів як Я-концепція, образ Я, самооцінка та ін.) вибудовується і завдяки єдності двох одиниць – «психологічного захисту» та «самоприйняття», які впродовж психогенези особистості на різних відтинках життєвого шляху взаємодіють, набуваючи з етапу підлітковості усталеного і стабільного симбіотичного утворення і статусу – «психозахисне самоприйняття».

Ми розглядаємо психозахисне самоприйняття як активність особистості, що спрямована на усвідомлення об'єкта власного Я та прийняття його на рівні збереження екзистенційної суб'єктивності. Водночас психозахисне самоприйняття є емоційно-ціннісним ставленням до себе. Воно сформоване на підставі результатів самосприймання та є самопізнанням і самовизнанням як особливими процесами людської психіки, що мають пізнавальну, емоційну та вольову форми прояву і спрямовані на забезпечення особистісно-комфортного і впевненого ставлення до викликів і проблем життя. По суті, психозахисне самоприйняття є постійним процесом захисту і збереження власної аксіологічної системи цінностей і пріоритетів, засвоївши яку хоча б у найзагальніших рисах і положеннях, людина намагається її втримати, вдосконалити, збагатити, оскільки такі цінності є для неї суб'єктивно найважливішими життєвими здобутками й орієнтирами.

На підставі теоретико-емпіричних результатів дослідження нами була розроблена розвивальна програма формування оптимального психозахисту в процесі позитивного особистісного самоприйняття, яка базувалася на генетично-психологічних підходах. Програма включала цикл тренінгових заходів, елементи індивідуальної роботи, діагностичний блок. В основу досягнення власне розвивально-формуального ефекту програми було покладено спеціально розроблений соціально-психологічний тренінг, спрямований на оптимізацію адекватності психозахисного самоприйняття підлітків, а також інтенсивний спецкурс «Оптимістична генеза усвідомленого самоприйняття і потенціалів психологічного захисту». Результати апробації розвивальної програми формування оптимального психозахисту у процесі позитивного особистісного самоприйняття дали підстави стверджувати, що вона підвищує резистентність підлітка щодо деструктивних чинників та надмірного застосування психозахисту.

Загальна вибірка формуального експерименту була градуйована за порівняльним принципом «повносправність-неповносправність», тобто за загальної кількості (n=60; експериментальна група – 30 осіб; контрольна група – 30 осіб) нами було здійснено таку детальнішу диференціацію: перша група – підлітки із загальноосвітньої школи (n=30; ЕГ – 15 осіб; КГ – 15 осіб); друга група – підлітки зі спецшколи-інтернату для дітей зі зниженим зором (n=30; ЕГ – 15 осіб; КГ – 15 осіб).

Результати виконання експериментальних завдань підлітками із загальноосвітньої школи до і після проведення корекційної роботи (за методикою «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик)) відображені в табл.1.

Таблиця 1

Результати виконання експериментальних завдань підлітками із загальноосвітньої школи до і після проведення корекційної роботи (за методикою «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик))

Механізми психологічного захисту	Середнє арифметичне		t-критерій Ст'юдента	α
	до корекції	після корекції		
Витіснення	5,7	11,2	5,45	0,001
Компенсація	5,9	9,6	3,19	0,01
Проекція	4,1	7,4	3,32	0,01

На підставі порівняльного аналізу результатів зауважуємо прояв на статистично значущому рівні після проведення розвивально-корекційної тренінгової програми таких механізмів: «витіснення», «компенсація», «проекція», які обираються підлітками домінуючими механізмами власного психологічного захисту.

У підлітків зі спеціалізованої школи-інтернату (див. табл. 2) проявилось п'ять психозахисних механізмів, яким віддано перевагу в застосуванні упродовж процесу самоприйняття: «витіснення», «компенсація», «проекція», «регресія» та «заперечення».

Таблиця 2

Результати виконання експериментальних завдань підлітками із спеціалізованої школи-інтернату до і після проведення корекційної роботи (за методикою «Індекс життєвого стилю» (Р. Плутчик))

Механізми психологічного захисту	Середнє арифметичне		t-критерій Ст'юдента	α
	до корекції	після корекції		
Витіснення	4,9	7,7	4,61	0,001
Компенсація	5,4	8,7	3,05	0,01
Проекція	5,7	9,6	3,88	0,01
Регресія	7,3	10,9	3,41	0,01
Заперечення	6,4	8,8	2,57	0,05

Порівняно з однолітками із загальноосвітньої школи слабозорим дітям характерне збільшення кількості застосовуваних механізмів психологічного захисту, до того ж відзначаємо тенденцію до регресивних та заперечувальних технік і тактик оборони власного Я (прояв механізмів «регресія» та «заперечення»).

Порівняння результатів виконання експериментальних завдань підлітками із загальноосвітньої школи за «Методикою діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту» (В. Бойко), отриманих до проведення корекційної роботи та після неї, дало підстави констатувати, що показники «миролюбність» та «уникнення» проявилися приблизно на однаковому рівні (26 % та 29 %), тоді як «агресія» заявлена майже в половині досліджуваних (45 %). Такий високий рівень агресії засвідчує про складнощі підліткової психогенези та є підставою для очікування істотних дисфункцій у формуванні тактик і стратегій немиролюбного психозахисту, а також розладів у самоприйнятті. Після проведення корекційної роботи зафіксовано позитивні зміни, зокрема істотне зниження показника «агресія» (на 16 %), збільшення на 9 % миролюбних дітей та на 7 % тих, які прагнуть уникнення. Отож слід очікувати, що їхній психозахист перебігатиме не за агресивними моделями прояву, а в миролюбно-примирливих або неагресивно-уникаючих формах.

Аналітичне порівняння стану справ у дітей зі спеціалізованої школи-інтернату (за цією ж методикою) дало змогу визначити значно нижчий рівень агресивності, ніж в однолітків з масової школи (27 % проти 45 %), дещо вищу миролюбність (на 5%) та суттєво чіткіше і більше прагнення до уникнення (42 % проти 29 %). Важливу роль, вочевидь, відіграє насамперед фактор слабозорості, тому діти прагнуть до уникнення, не наражаючись небезпеку й агресію, а третина з них демонструє миролюбство (31 %). Ситуація після проведення розвивально-корекційної тренінгової роботи помітно змінилася. Прояв показника «агресія» істотно зменшився (з 27 % до корекції на 14 % після корекції), на 9 % підвищився прояв показника «миролюбність», і лише на 4 % зросла тенденція до уникнення.

У підлітків з масової школи після задіяння програми покращилася акцептація (було 41 %, стало 53 %), зменшилася тенденція до уникнення (на 10 %) та на 2 % знизилася відчуття емоційної концентрації як опіки й надмірної вимогливості з боку батьків. Загалом, можна стверджувати, що їхнє самоприйняття посилилось, а опірність зовнішнім батьківським впливам та інтенсивне застосування психозахисту внаслідок цього дещо знизилася.

У досліджуваних підлітків зі спеціалізованої школи-інтернату після проведення корекційної роботи теж відбулися істотні зміни: помітно зріс прояв показника «акцептація» (було 12 %, стало 45 %), на 10 % знизилась уникнення та на половину (було 46 % стало 23 %) знизилася відчуття емоційної концентрації як переживання надмірної опіки й вимогливості з боку адміністрації. Така тенденція засвідчує про позитивні зміщення у загальному самоприйнятті та в меншій щільності

здіяння психозахисту слабозорими дітьми.

Демонструючи загальний високий рівень тривожності, діти як із масової школи, так зі спецшколи-інтернату після проведення розвивально-корекційної роботи проявили спільну тенденцію – істотний кількісний перехід з високого на середній рівень тривожності.

Аналіз результатів дослідження особливостей психозахисного самоприйняття учасників експериментальної та контрольної груп до і після формувального експерименту засвідчив, що розвивально-формувальний вплив призвів до гармонізації змісту самоусвідомлення, самосприймання та самоприйняття на свідомому і несвідомому рівнях. У досліджуваних відмічено збільшення рівня самоповаги, самоствердження, аутосимпатії, саморозуміння, самоприйняття і зниження самокартання та самозвинувачення. Помітні зміни в самоприйнятті на свідомому і несвідомому рівнях свідчать про зміну характеру психозахисного самоставлення і самоприйняття з тривожного й конфліктного на позитивне. Змістове наповнення психозахисного самоприйняття після розвивально-формувальної роботи є переважно позитивним і внутрішньо узгодженим.

ВИСНОВКИ

Узагальнення отриманих у роботі теоретико-емпіричних результатів дало підстави зробити такі **висновки**:

1. Сучасне інформаційне суспільство висуває підвищені вимоги до стресостійкості людини, адже розбалансованість і нестабільність в соціальній, економічній і політичній сферах, збільшення агресивно насиченої інформації, зміна звичних ментальних стереотипів поведінки істотно знижують психологічну стійкість особистості до деструктивних впливів, породжують загострену необхідність у психозахисній поведінці та впливають на її самосвідомість, зокрема позитивне самоприйняття.

Психологічний захист людини має розгалужену структурно-функціональну організацію і використовується для позначення будь-якої поведінки, яка позбавляє психологічного дискомфорту, внаслідок чого можуть сформуватися такі риси особистості, як негативізм, з'явитися «хибні» діяльності, змінитися система міжособистісних відносин. Механізми психозахисту спроможні захистити свідомість людини від руйнівної дії негативних переживань і забезпечити суб'єктивне відчуття життєвого комфорту. Екзистенційна тривога, песимізм, фрустрація та інші амортизаційні стани й чинники посилюють конфліктогенність і підвищену нервово-психічну напруженість особистості, тому психологічний захист виконує вкрай важливу стабілізаційну функцію, основним призначенням якої є задоволення базальної людської потреби в безпеці. Психозахист відіграє важливу роль у процесі формування й удосконалення особистості, а в більшості сучасних наукових концепцій йому відводиться функція подолання відчуття невпевненості в собі, власної неповноцінності, захисту ціннісної свідомості і підтримки стабільної самооцінки. Психозахисні механізми своєрідно оберігають усвідомлення особистістю різного роду негативних емоційних переживань, сприяють збереженню психологічного гомеостазу, стабільності, вирішенню конфліктів та проявляються на несвідомому, підсвідомому й усвідомленому рівнях.

Самоприйняття включає емоційно-оцінний, когнітивний та поведінковий компоненти Я-концепції, що виражаються в позитивному ставленні людини до себе, в прийнятті себе й у визнанні власної індивідуальної та соціальної цінності, яка формується упродовж онтогенезу на основі взаємовпливу різних чинників, забезпечує гармонію її внутрішнього світу й ефективну інтеграцію на рівні мікро- і макродовкілля. Весь синтез зовнішніх і внутрішніх, соціальних і психологічних детермінант, супроводжуючи процес формування самоприйняття, прямо або опосередковано породжує численні перепади і бар'єри для повноцінного функціонування особистості в соціумі та стимулює її до застосування психологічного захисту. Самоприйняття передбачає тісну взаємодію саморозуміння й самоакцептації, неконгруентне становлення яких призводить до розладнаного прийняття власної самості та до застосування надмірної кількості психозахисних тактик і стратегій.

2. Емпіричне вивчення континуальної залежності психозахисту і самоприйняття особистості дало змогу встановити психологічні особливості й найтипівіші та найважливіші параметри й показники цих феноменів. Аналіз змістового наповнення, упорядкування психометричних

критеріїв виділених п'ятьох основних факторів («конформно-тривожна регресія», «самооцінно-тривожне заміщення», «амбівалентно-нонконформне заперечення», «песимістично-агресивна проекція», «інтегрально-самоакцептивне витіснення») дозволили повномірно констатувати особливості психозахисту і самоприйняття неповносправних підлітків та їх однолітків без вад і розладів здоров'я. Загалом, підлітки із загальноосвітньої школи та неповносправні підлітки зі спеціалізованої школи-інтернату мають істотні проблеми й ускладнення із самоприйняттям і демонструють досить інтенсивний психозахист.

З метою вивчення феномену психозахисту особистості у структурі її самоприйняття нами було проведено серію емпіричних досліджень, спрямованих на встановлення сутнісного і функціонального взаємозв'язку між травмогенним досвідом дитинства в досліджуваних і механізмами їхнього психозахисту в дорослому віці. Констатовано, що отримані в дитинстві різноманітні деприваційні деструктивно-агресивні та психоемоційні травми істотно впливають на процес формування самосвідомості особистості. Вони різною мірою супроводжують онтогенез і проявляються у надмірно частому застосуванні вже дорослою людиною психозахисних механізмів порівняно з умовною нормою, а також ускладнено позначаються на становленні її успішного самоприйняття.

Для відстеження динаміки розвитку системи механізмів психологічного захисту в процесі особистісного самоприйняття було здійснено дослідження особливостей рангової структури механізмів психозахисту в сучасних студентів. Відстеження вікової динаміки у застосуванні механізмів психозахисту з першого до п'ятого курсу не зафіксувало кардинальних змін. Психозахисні механізми «перетікали» одні в одних, фіксуючи деяку тенденцію до усталення та ускладнення. Однак у векторі збільшення вікової психогенези (студенти-заочники були на 3-5 років старшими від студентів стаціонарної форми навчання) у студентів, які здобувають вищу освіту заочно, зауважується помітно інша ситуація з рангуванням частотності застосування ними механізмів психологічного захисту. Загалом, вікове дозрівання і соціальне становлення призводять до когнітивізації особистісного психозахисту й самоприйняття.

3. У річищі розробленої нами генетично-психологічної концептуальної моделі психозахисного самоприйняття особистості основна змістова і функціональна семантика ключового поняття «психозахисне самоприйняття» трактується як двоєдиний процес. Психозахист імплементується у структуру самоприйняття, стаючи одним із найважливіших засобів його творення і функціонування, і, навпаки, процес самоприйняття людини супроводжується застосуванням механізмів психологічного захисту. Сутнісні параметри психозахисного самоприйняття полягають у забезпеченні високої самоповаги і саморозуміння людини на свідомому рівні, а також проявляються в низьких показниках прийняття власної особистості на несвідомому рівні та призводять до утвердження власної самості. Якщо перебіг самоприйняття особистості відбувається в режимі амбівалентності і кризовості, то вона може інтенсивніше й неадекватніше застосовувати різні механізми психологічного захисту.

4. Результати апробації розробленої нами розвивальної програми формування оптимального психозахисту в процесі позитивного особистісного самоприйняття дали підстави стверджувати, що вона підвищує резистентність підлітка щодо деструктивних чинників та надмірного застосування різномодального психозахисту. Після проведення тренінгової програми нами встановлено, що підлітками із загальноосвітньої школи домінуючими механізмами власного психозахисту обираються: «витіснення», «компенсація», «проекція», а досліджуваними зі знизеним зором: «витіснення», «компенсація», «проекція», «регресія» та «заперечення». Загалом, після проведення розвивально-корекційної тренінгової роботи спостерігаються позитивні тенденції, зокрема кожному виду психозахисту відповідає певний психологічний портрет особистості, що відрізняється специфічними характеристиками, які сумарно відображають різноякісне психозахисне самоприйняття. Змістове наповнення психозахисного самоприйняття після розвивально-формуальної роботи є переважно позитивним і внутрішньо узгодженим.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в проведенні розгалужених багатовекторних крос-культурних досліджень з метою виявлення вікової та статево-гендерної специфіки і динаміки психологічного захисту особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, надруковані у виданнях, що затверджені як фахові у галузі психології:

1. Гошовська О. Структурно-функціональні особливості психозахисту в процесі самоприйняття підлітків / О. Гошовська // Психологічні перспективи. – 2011. – Вип. 17. – С. 57-65.
2. Гошовська О. Особливості самоприйняття і психозахисту дітей у процесі соціалізації / О. Гошовська // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. Максименка С.Д. – Т.ХІІІ, част.1. – К., 2011. – С. 92-99.
3. Гошовська О. Психозахисна і розвивальна специфіка рольової гри як засобу оптимізації навчального процесу підлітків на уроках іноземної мови / О. Гошовська // Науковий вісник Чернівецького національного університету, 2011. – Випуск 572. Педагогіка та психологія. – С. 37-45.
4. Гошовська О. Психозахист особистості у контексті розладів самоприйняття: теоретико-емпіричний аналіз / О. Гошовська // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – Том Х. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 19. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2011. – С. 90-98.
5. Гошовська О. Первинні механізми психологічного захисту та вікова динаміка їхнього застосування: теоретико-емпіричний ракурс / О. Гошовська // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. Максименка С.Д. – Т.ХІУ, част.6. – К., 2012. – С. 112-119.
6. Гошовська О. Вплив психологічних травм дитинства на особливості застосування психозахисту дорослими у процесі самоприйняття: емпіричні аспекти / О.Гошовська // Психологічні перспективи. – 2013. – Вип. 21. – С.18-27.
7. Гошовська О. Психологічний аналіз змістово-функціонального наповнення терміну «психологічний захист» у контексті самоприйняття особистості / О. Гошовська // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Випуск 19. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – С.146-156.

Публікації в збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях :

8. Гошовська О. Специфіка застосування сучасними підлітками механізмів психозахисту в процесі самоприйняття / О. Гошовська // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: Пріоритети та перспективи досліджень» (10-11 травня 2011 року) : у 3 т., Т. 2. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С.202-203.
9. Гошовська О. Основні підліткові комплекси та специфіка задіяння механізмів психологічного захисту / О. Гошовська // Актуальні проблеми сучасної психології : Збірник матеріалів конференції / За заг. ред. Я.О. Гошовського, О.Є. Іванашко, Н.К.Вічалковської. – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2011. – С. 58-60.
10. Гошовська О. Актуальні проблеми психозахисту особистості: емпіричні аспекти / О. Гошовська // Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні. Матеріали VI науково-практичного семінару 20 жовтня 2011 року м. Луцьк. – Луцьк, 2011. – С.46-48.
11. Гошовська О. Теоретико-емпіричний аналіз основних механізмів психозахисту у самоприйнятті неповносправних підлітків / О. Гошовська // Психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти: проблеми, здобутки, перспективи / За заг. ред. Я.О.Гошовського. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2011. – С.98-104.
12. Гошовская О. Особенности механизмов психологической защиты в контексте изучения подростковых комплексов / О. Гошовская // Сборник материалов шестой международной студенческой научно-практической конференции по психологии, Брест, 29 апреля 2011 года. / Брест. гос. ун-т имени А.С. Пушкина; редкол : И.Е.Валитова, Д.Э. Синюк. – Брест : БрГУ, 2011. – С. 103-105.

13. Гошовська О. Специфіка задіяння особистістю механізмів психологічного захисту в екстремальних ситуаціях / О. Гошовська // Особистість в екстремальних умовах: збірник тез V науково-практичної конференції. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С.49-52.
14. Гошовська О. Психозахист як механізм компенсування дефектів та успішної адаптації особистості / О. Гошовська // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: Пріоритети та перспективи досліджень» (14-15 травня 2012 року) : у 3 т., Т. 1. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С.196-197.
15. Гошовська О. Рангова структурація механізмів психозахисту в сучасних студентів / О. Гошовська // Психологічні проблеми сучасності: збірник матеріалів IX науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. Т.1., Львів, 29-31 березня 2012 року. – Львів, 2012. – С. 44-45.
16. Гошовська О. Специфіка застосування психозахисту в контексті негативного самоприйняття / О. Гошовська // Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, 22-23 травня 2012 р., Київ-Кам'янець-Подільський : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. С.Д.Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2012. – С. 104-106.
17. Гошовская О. Психологический анализ взаимосвязи самоосознания и психозащитного поведения подростков с ограниченными возможностями / О.Гошовская // Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (Брест, 19-20 апреля 2012 г.) / Брест. гос. ун-т им. А.С. Пушкина. – Брест : Альтернатива, 2012. – С.49-52.
18. Гошовська О. Емпіричне вивчення психологічних особливостей взаємозалежності самоприйняття і психозахисту особистості / О. Гошовська // Матеріали науково-практичної конференції «Інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку» (10-12 жовтня 2012 року, м. Запоріжжя). – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – С.16-18.
19. Гошовська О. Розвиток оптимальних стратегій психозахисту особистості у процесі самоприйняття: основні блоки концептуальної моделі / О. Гошовська // Актуальні проблеми сучасної психології : Збірник наукових статей; [гол. ред. Ж.П.Вірна]. – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2012. – С. 35-42.
20. Гошовська О. Розвивальна програма формування оптимальних стилів психозахисту в процесі позитивного особистісного самоприйняття / О. Гошовська // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: Пріоритети та перспективи досліджень» (14-15 травня 2013 року) : у 2 т., Т. 2. – Луцьк: Східноєвропейський. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С.67-68.
20. Гошовська О. Специфіка тренінгової роботи з оптимізації психозахисного самоприйняття підлітків: корекційно-розвивальні аспекти / О. Гошовська // Актуальні проблеми та особливості діяльності психолога в закладах освіти : матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару, Умань, 28 березня 2013 року / [ред.кол.: Якимчук Б.А. (гол. ред.) та інші]. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». – 2013. – С.135-138.
21. Емпіричне вивчення психологічних особливостей взаємозалежності психозахисту і самоприйняття підлітків: результати факторного аналізу /О.Гошовська // Zbiór raportów naukowych «Aktualne problemy w współczesnej nauce. (28.06.2013-30.06.2013)». – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond training tour», 2013. – S.10-15.

АНОТАЦІЇ

Гошовська О.Я. Психологічний захист у структурі самоприйняття особистості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2013.

Дисертація присвячена дослідженню психологічного захисту у структурі самоприйняття особистості. У роботі проаналізовано основні наукові підходи до проблеми психозахисту й

самоприйняття особистості. Розкрито суть терміну «психологічний захист» і диференціацію механізмів психозахисту особистості. Висвітлено генезу психозахисної поведінки людини в нормі та у випадку неповносправності, а також специфіку застосування психозахисту в контексті негативного самоприйняття.

Емпірично обґрунтовано взаємозалежність самоприйняття і психозахисту особистості. Доведено вплив травматичних переживань дитинства на специфіку застосування психозахисту дорослими, подано результати рангової структуризації механізмів психозахисту в сучасних студентів. Розроблено концептуальну генетично-психологічну модель психозахисного самоприйняття особистості.

Ключові слова: психологічний захист, самоприйняття особистості, механізми психозахисту, генетично-психологічна модель, психозахисне самоприйняття особистості.

Гошовская О. Я. Психологическая защита в структуре самопринятия личности. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени кандидата психологических наук за специальностью 19.00.01 – общая психология, история психологии – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки. – Луцк, 2013.

Диссертация посвящена исследованию психологической защиты в структуре самопринятия личности. В работе проанализированы основные теоретико-эмпирические подходы в отечественной и зарубежной психологической науке к проблеме психозащиты и самопринятия личности. Раскрыты смыслово-функциональное наполнение термина «психологическая защита», дифференциация и сущностная специфика механизмов психозащиты личности. Презентированы структурно-функциональные особенности психозащиты в процессе самопринятия человека, в частности отражен генезис психозащитного поведения личности в норме и в случае ограничения возможностей здоровья, а также специфика применения психозащиты в контексте негативного самопринятия.

Эмпирически обоснованы психологические особенности взаимозависимости самопринятия и психозащиты личности, в частности, осуществлен сравнительный анализ результатов выполнения экспериментальных заданий подростками из общеобразовательной школы и подростками со сниженным зрением из специализированной школы-интерната. Анализ смыслового наполнения пяти основных факторов (F1 «конформно-тревожная регрессия», F2 «самооценочно-тревожное замещение», F3 «амбивалентно-нонконформное отрицание», F4 «пессимистически-агрессивная проекция», F5 «интегрально-самоакцептивное вытеснение») подтвердил, что подростки из общеобразовательной школы и их сверстники из специализированной школы-интерната имеют существенные проблемы и осложнения из самопринятием и демонстрируют достаточно интенсивную психозащиту. На слишком длительное и обсессивное действие психологической защиты указывают неадекватная самооценка, разбалансированное, хаотическое и диффузное самопринятие, высокий или очень низкий уровни тревожности, чрезмерная конфликтность, амбивалентное отношение к близким и другие деструктивные показатели.

Доказано, что полученные в детстве разнообразные депривационные деструктивно-агрессивные и психоэмоциональные травмы существенно влияют на процесс формирования самопринятия взрослого человека. Они сопровождают онтогенез и проявляются в слишком частом применении психозащитных механизмов по сравнению с определенной нормой, а также усложненно влияют на позитивность общего самопринятия. Результаты ранговой структуризации механизмов

психозащиты у современных студентов свидетельствуют, что возрастное созревание и социальное становление приводят к когнитивизации личностной психозащиты и самопринятия.

Разработано концептуальную генетически-психологическую модель психозащитного самопринятия личности, апробировано тренинговую программу формирования психозащиты в процессе позитивного личностного самопринятия, которая повышает ее резистентность относительно деструктивных факторов и чрезмерного применения разномодальной психозащиты. Установлено, что доминирующими механизмами психологической защиты подростков из

общеобразовательной школы есть: «вытеснение», «компенсация», «проекция», а у воспитанников специализированной школы-интерната для детей со сниженным зрением: «вытеснение», «компенсация», «проекция», «регрессия» и «отрицание».

Доказано, что психозащита имплементируется в структуру самопринятия, становясь одним из важнейших средств его создания и функционирования, и, напротив, процесс самопринятия человека сопровождается применением механизмов психологической защиты, а следовательно выделено ключевое понятие – «психозащитное самопринятие» как активность личности, которая направлена на осознание объекта собственного Я и принятие его на уровне сохранения экзистенциальной субъектности. Сущностные параметры психозащитного самопринятия заключаются в обеспечении высокого самоуважения и самопонимания человека на сознательном уровне, а также проявляются в низких показателях принятия собственной личности на несознательном уровне. После проведения коррекционной тренинговой работы наблюдаются позитивные тенденции, в частности каждому виду психозащиты отвечает определенный психологический портрет личности, отличающийся специфическими характеристиками, которые суммарно отображают разнокачественное психозащитное самопринятие. Смысловое наполнение образа Я и психозащитного самопринятия после формирующего влияния становится преимущественно позитивным и внутренне согласованным.

Ключевые слова: психологическая защита, самопринятие личности, механизмы психозащиты, генетически-психологическая модель, психозащитное самопринятие личности.

Hoshovska O. Ya. Psychological defence in the structure of acceptance of personality. – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of psychological sciences after speciality of 19.00.01 – the general psychology, the history of psychology the Lesia Ukrainka East European national university. – Lutsk, 2013.

Dissertation is sacred to the research of psychological defence in the structure of acceptance of personality. The Basic scientific approaches to the problem of psychological defence and self acceptance of personality are analysed in our scientific work. Essence of term «psychological defence» and differentiation of mechanisms of psychological defence personality are exposed. The Genesis of psychological defence of persons of behavior in a norm and in the case of disability, and also specific of application of psychological defence in the context of negative acceptance.

Interdependence of acceptance and psychological defence of personality is empiric reasonable. Influence of the traumatic experiencing of childhood is well-proven on the specific of application of psychological defence by adults, the results of grade structural mechanisms of psychological defence are given for modern students. The conceptual genetically-psychological model of psychological defence acceptance of personality is worked out.

Keywords: psychological defence, self acceptance of personality, mechanisms of psychological defence, genetic-psychological model, psychological defence-self acceptance of personality.